

Vzpomínka na socioložku a „tichou disidentku“ Jiřinu Šiklovou

Sledoval jsem mnohé diskuse, na nichž Jiřina Šiklová vystupovala. Vždy mluvila stručně a věcně. Srozumitelně řekla to, co jsme my ostatní jen tušili. Vilému Prečanovi a Petru Pithartovi vděčíme za to, že známe její záslušnou činnost v disentu. Především díky ní se dokumenty Charty 77 a rukopisy českých disidentů dostávaly za hranice a mohly být svobodně vytištěny. A zajišťovala i přijímání zásilek zakázané literatury do Československa. Deset měsíců byla za svou politickou činnost vězněna a po propuštění v roce 1982 v úloze skryté či tiché disidentky statečně pokračovala. Především za tuto činnost ocenil prezident Václav Havel Jiřinu Šiklovou v roce 1999 medailí Za zásluhy 1. stupně.

Jiřina Šiklová
archiv Pavla Pěnkavy

Čeští sociologové málo znají odborné práce doktorky Jiřiny Šiklové. Když se zeptáte českého výzkumníka na její sociologické knížky nebo stati, většinou si vzpomene jen na její veřejné vystupování nebo na téma gender studies, které propagovala. Málokdo zná její významnou úlohu ve vybudování oboru sociální práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Nejsem si jist, kolik sociologů ví, že byla vyznamenána plakétou Alice Masarykové za zásluhy o rozvoj sociální práce v ČR anebo že byla jmenována Ženou Evropy za přínos integraci Evropy. Kolik sociologů četlo její knížky o stárnoucích lidech, o péči o seniory? Celá léta se věnovala oboru gerontologie.

O jejích sociologických začátcích neví téměř žádný ze sociologů mladší generace. To je dluh nás starších, neměli se to kde dočíst. Ve druhé polovině šedesátých let napsala a na katedře sociologie Filozofické fakulty UK úspěšně obhájila disertační kandidátskou práci o mládežnické organizaci YMCA v předválečném Československu. Sociologii mládeže a současně i kritickému sociálnímu hnutí věnovala svou habilitační práci *Stoupenci proměn*. Psala v ní o protestním levicovém hnutí mládeže v západní Evropě v šedesátých letech. Ve své době to byla studie zasvěcená, originální, snesla tehdejší nejpřísnější vědecká měřítká. Shrnuje v ní své zkušenosti z cest do západní Evropy v letech 1967 a 1968, z rozhovorů s aktéry protestů a výsledky získané rozbořením pramenů, které si přivezla. Napsala ji během několika měsíců v roce 1969, kdy byla již komunistickými funkcionáři vyhozena z katedry sociologie, nesměla učit a pracovala na psychologickém ústa-

vu FF UK. Vědeckou studii odevzdala v témže roce do nakladatelství Horizont a přihlásila ji k habilitačnímu řízení. Obhajovat docentský titul však již nesměla a vydat knihu také ne. Monografie vyšla až v roce 2012 v původním znění, s novou autorčinou předmluvou a s vysvětlujícím doslovem Marka Skovajsy [Šiklová 2012]. Ten podrobně zhodnotil sociologickou studii vydanou až po 43 letech od jejího sepsání. Díky za toto dobové svědectví.

Cením si úsudku i zkušeností Jiřiny Šiklové z oblasti péče o seniory. Vzpomínám na úryvek z její knížky o pečování *Matky po e-mailu*, v němž se vyjádřila slovy své konverzační přítelkyně k problému ambivalence skryté v úloze Jiřiny Šiklové, která pečovala o svou asi devadesátiletou matku: „Kdybys ty nevěděla, co je správné, tak se nebudeš teď starat o svoji matku. A kdybys neměla občas vztek, tak budeš tak dokonalá, až budeš nesnesitelná. ... Tvoje máti tě dobře vychovala, proto ty jednáš nyní jako dobrá dcera.“ [Šiklová 2009: 155] Jiřinu Šiklovou jsem tedy požádal, přestože jsem ji tehdy ještě osobně neznal, aby napsala předmluvu k naší kolektivní monografii *Mezigenerační solidarita v péči o seniory* [Šiklová 2013]. V září 2013 paní doktorka knížku také ochotně pokřtila a uvedla ke čtenářům.

Jednou ze sociologicky nejzajímavějších studií Jiřiny Šiklové byla analýza šedé zóny v době normalizace a její úlohy po listopadu 1989 s názvem *Šedá zóna a budoucnost disentu v Československu*. Tento esej J. Šiklová sepsala v září 1989 a zaslala tajně do zahraničí. Vyšel nejprve v angličtině v časopise *Social Research* [Šiklová 1990], pak česky v časopise *Reportér* a později jej vydal Vilém Prečan jako součást sborníku jejích prací a rozhovorů *Kočka, která nikdy nespí I. a II.* v roce 2005 a znovu 2015. Přibližme si několika citacemi její sociologický rozbor. Hlavní myšlenkou eseje bylo přesvědčení Jiřiny Šiklové, a to se později prokázalo jako v zásadě platné, že „... lidé ze šedé zóny ... jsou a mohou být ... i tím, kdo převezme vedení této společnosti“ [Šiklová 2015: 141]. Podle ní: „Zcela jasně vymezené svým postojem i sociálním zařazením jsou u nás pouze dvě skupiny: současní držitelé moci, ... a ‚disidenti‘ čili opozice. ... Mezi nimi se nachází, tak jako v každém státě, ‚mlčící většina‘, převážně konzumně orientovaná a o politiku se nezajímající, a lidé z tzv. šedé zóny, o kterých zde chci psát.“ [ibid.: 140] Nejprve vysvětluje: „Proč zrovna šedá...? I barvy mají v dnešním světě jasnou a srozumitelnou symboliku. ... Šedá barva je však neurčitá, ani bílá, ani černá, a poměrně snadno se může změnit v jedno či druhé. Šedá barva je spíše ‚tak trochu špinavá‘ ... Dojde-li u nás opravdu ke změně politického systému a poměrů, tito lidé nikdy nebudou mít *úplně čisté ruce*, úplně a morálně jasný kredit. Váhavě a neradi, ale přesto spolupracovali s establishmentem a přijímali určité výhody jako odměnu za svou relativní konformitu.“ [ibid.: 141] Poté Jiřina Šiklová charakterizuje lidi, kteří patří k šedé zóně: „... příslušníci šedé zóny ... nemají privilegia ... získávají přiměřené vzdělání, přiměřený (nepříliš závratný) úspěch, uspokojivé pracovní zařazení. Na závratnou kariéru neaspirují. ... Jsou zaměstnání ve struktuře na místech zhruba odpovídajících jejich kvalifikaci...“ [ibid.: 143] Závěrem pokračovala již prognostickou úvahou: „V situaci, kdy nebudou ohroženi a vystaveni

příliš silnému mocenskému tlaku, se ale jednoznačně a s přesvědčením postaví na stranu disidentů ... Šedá zóna se pak začne odpoutávat od režimu a bude jeho vysoce erudovaným kritikem. Prostor jim však pro to musí uvolnit či vybojovat disidenti.“ [ibid.: 143–144] „Nejvíce získají lidé, kteří stáli stranou, mimo barikády na jedné či druhé straně, ti, kteří inteligentně vyčkávali, tj. lidé ze šedé zóny.“ [ibid.: 148] Je téměř zbytečné cokoliv dodávat. Pamětníci devadesátých let si vzpomenu a mladší se poučí z nedávné historie.

Jiřina Šiklová nebyla jen moudrá a neustále aktivní. Měla také mimořádný cit pro spravedlnost. Neuznávala kolektivní vinu. Každého hodnotila individuálně podle jeho činů. Nepřidávala se k davu a myslím, že neměla ani předsudky. Cítila-li bezpráví, zvedla proti němu svůj hlas. A snažila se pomoci. A také mnoha lidem pomohla, nejčastěji sama, přímo, tam, kde to šlo. Jindy otevřeně promluvila o bezpráví, kterému jsou lidé vystaveni, vystoupila veřejně na jejich obhajobu. A ještě na jednu její vlastnost nesmíme zapomenout. Byla skromná. Nedrala se o funkce, o moc, o pocty, o formální uznání. Jiný na jejím místě, s jejími publikacemi a zásluhami, by již byl ozdoben profesurou ze sociologie, sociální práce, gerontologie nebo gender studies. Jiřina Šiklová svou energii vynakládala pro druhé. Budeme na ni s úctou vzpomínat. Čest její památce.

Hynek Jeřábek

Literatura

- Šiklová, J. 1990. „The ‚Gray Zone‘ and the Future of Dissent in Czechoslovakia.“ *Social Research* 57 (2): 347–363.
- Šiklová, J. 2009. *Matky po e-mailu*. Praha: Kalich.
- Šiklová, J. 2012. *Stoupenci proměn*. Praha: Kalich.
- Šiklová, J. 2013. „Předmluva.“ Pp. 7–12 in H. Jeřábek a kol. *Mezigenerační solidarita v péči o seniory*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Šiklová, J. 2015. „Šedá zóna a budoucnost disentu v Československu.“ Pp. 138–151 in *Kočka, která nikdy nespí II.* (Jiřině Šiklové k narozeninám, uspořádal Vilém Prečan). Praha: James H. Ottaway, Jr.